

Voorwoord

Aan de vooravond van het FIFA-wereldkampioenschap 2010 in Zuid-Afrika wordt het voetbal geteisterd door problemen die de glans van het spel hebben aangetast. In het najaar van 2009 gaf Sir Alex Ferguson, voorzitter van het machtige Manchester United, in een interview te kennen zich grote zorgen te maken over de toekomst van het voetbal.¹ Volgens Ferguson staat het voetbal aan de vooravond van een crisis die in veel opzichten gelijkenis vertoont met de crisis op de huizenmarkt, en meer algemeen, de mondiale bankencrisis.

Fergusons zorgen lijken te worden bewaarheid. Media-inkomsten lopen terug. Sponsors zijn minder vrijgevig dan in tijden van hoogconjunctuur. Geldschieters haken af en overheden hebben andere, meer dringende, problemen dan lokale voetbalclubs kunstmatig in leven te houden. In Nederland komt de ene na de andere club in financiële problemen. Voetbalclub AZ Alkmaar verloor eind 2009 als haar suikeroom Dirk Scheringa – een rechtstreeks gevolg van de bankencrisis. Begin dit jaar ging het HFC Haarlem na een roemruchte geschiedenis van meer dan 130 jaar failliet. En zo zijn veel clubs in het Nederlandse betaalde voetbal in geldnood.

De wankelende financiële basis van het voetbal is een wereldwijd probleem. Het geldt voor topclubs zoals Real Madrid, dat afgelopen zomer voor een kwart miljard euro aan nieuwe spelers kocht en voor minstens nog eens zo'n bedrag in de rode cijfers staat. Maar ook clubs in de lagere regionen van de voetbalpiramide hebben dure spelers op de loonlijst staan die ze zich eigenlijk niet kunnen veroorloven. Lopende uitgaven worden met schulden gefinancierd. Waar hebben we dat vaker gehoord? En vooral, hoe lang kan dat goed gaan? Wat gebeurt er met een club als de voetbalprestaties tegenvallen en het vertrouwen wegebt?

De financiële onevenwichtigheid die het voetbal vrijwel altijd en overal kenmerkt, vormt niet de enige bedreiging. De handel in jonge – soms minderjarige – spelers is een issue dat de voetbalgevoederen al veel langer bezighoudt. Een probleem dat rechtstreeks het gevolg is van de inkomensverschillen tussen aan de ene kant de

¹ Zie www.guardian.co.uk/football/2009/oct/16/sir-alex-ferguson-manchester-united.

'big spenders' in de Europese voetbalcompetities en aan de andere kant de veel armere competities in de derde wereld en opkomende economieën zoals Brazilië. Jaarlijks worden honderden voetballers uit Afrika en Zuid-Amerika of het voormalige Oostblok door spelersmakelaars naar West-Europa gehaald. Soms minderjarig, onder valse voorwendselen en met onrealistische beloften. Voor de voetballers en hun familie is de stap naar Europa vaak een uitweg uit de armoede. In sommige gevallen met succes, maar als de verwachtingen niet uitkomen, verdwijnen deze jongens niet zelden in de illegaliteit. Terugkeren is meestal geen optie, zeker wanneer de familie dik heeft moeten betalen voor een paspoort, visum, de reis naar Europa en de bemiddeling voor een zich als 'voetbalmakelaar' voordoende tussenpersoon. Volgens de Noorse onderzoeksjournalisten Madsen en Johansson (2008) zijn er in Europa naar schatting 20.000 jonge voetballers die op deze manier in het illegale circuit terecht zijn gekomen en soms een zwervend bestaan in Europa leiden.² Deze schatting is wellicht aan de hoge kant, maar een feit is dat ook de voetbalbonden FIFA en UEFA zich bezinnen op verdere maatregelen om de illegale handel in jonge spelers tegen te gaan. Maar ook als een transfer wel volgens de regels verloopt, is het de vraag wie hier nu werkelijk mee gediend is. Voor spelers zelf vormt hun buitenlandse carrière vaak een 'mix van tragedie en succes', zoals de Britse journalist Alex Bellos het karakteriseerde in zijn boek over de culturele en economische betekenis van het voetbal in Brazilië. Er zijn volgens Bellos buiten Brazilië meer Braziliaanse profvoetballers dan diplomaten actief: 'The Brazilians invariably make the same comments, whether they are in Singapore, India, Guatemala or Kazakhstan: they are making more money than they ever did in Brazil, which was too competitive anyway, but they miss their mother's rice and beans terribly' (Bellos 2002, p. 22). Door de handel in spelers worden de competities in Afrika en Brazilië leeggeroofd, waardoor toeschouwers ter plekke wegblijven en inkomsten terugvallen. Liever volgt men via de satelliet de verrichtingen van de clubs in de Britse Premier League. Zelfs de Braziliaanse president Lula da Silva beklaagde zich in september

2 Zie onder andere www.playthegame.org/knowledge-bank/articles/review-of-den-forsvunne-diamanten-the-lost-diamond-917.html?type=98&cHash=1202d1a946. Zie ook: D. de Groot, 'Opgelicht en nu illegaal in Frankrijk', *NRC Handelsblad*, 12 maart 2009.

jongstleden bij de FIFA openlijk over de 'diefstal' van spelers uit Brazilië.³ Hijzelf, van oudsher fan van de Volksclub Corinthians uit Sao Paulo, gaf kort geleden eerlijk toe tegenwoordig liever naar het voetbal in Engeland, Spanje, Italië, en soms zelfs Rusland en Turkije of Kazachstan te kijken dan naar het voetbal in Brazilië.

Er bestaat van oudsher een natuurlijke relatie tussen criminelen en de wereld van het voetbal. Soms vormt de gemeenschappelijke achtergrond van voetballers en criminelen een probleem, zoals Johnson beschrijft in zijn in 2007 verschenen *Football and Gangsters*. How organised crime controls the beautiful game: 'Many footballers are from working-class or even underclass backgrounds, often raised in rough areas where they rub shoulders with rising stars of the underworld from a young age. When they become rich and famous, footballers find it hard to cut their ties and are often dragged back into the gutter by their old mates' (Johnson 2007, p. 10). Maar ook is het voetbal van oudsher een ingang van de onder- naar de bovenwereld. Onderwereldfiguren afficheren zich graag met bepaalde sporten, waarvan het voetbal er één is. Sport geeft mogelijkheden om besmet geld een legaal aanzien te geven, maar ook om maatschappelijk aanzien te verwerven. Particuliere investeerders staan zij-aan-zij met lokale bestuurders op de voetbaltribunes of in de skyboxen om de verrichtingen van 'hun club' gade te slaan. De psychologie van Russische oligarchen die voetbalvoorzitters worden, is in dit opzicht niet veel anders dan die van de lokale wiettelers die de F-jes van de plaatselijke voetbalclubs sponsort: 'Je hebt veel geld, maar je telt toch niet echt mee in de wereld, en wat doe je dan? Dan probeer je status te verwerven'.⁴

Een nieuwe ontwikkeling is ook dat overheden zich de laatste jaren meer met de geldstromen achter de sport willen bemoeien. Van oudsher was het adagium dat sport en politiek niet samengaan. Een zo gering mogelijke overheidsbemoeienis was de beste manier om de integriteit van de sport maximaal te waarborgen. Maar sinds het grote geld door de opkomst van de commerciële televisiekanalen in de sport een rol is gaan spelen, is dit uitgangspunt niet meer houdbaar. In 2007 verscheen een *White Paper on Sport*, een docu-

3 Zie <http://nl.soccerway.com/news/2009/September/03/lula-deplores-europe-stealing-brazils-best-players/>

4 Citaat van Derk Sauer in S. Kuper, 'Geen status? Koop een voetbalclub!', *NRC Weekblad*, 15 augustus 2009.

ment waarin de Europese Commissie zich voor het eerst expliciet over sport uitlaat. Naast de bejubeling van de belangrijke sociale, economische en culturele functies, zegt de Europese Unie zich zorgen te maken over misbruik en daarmee uitholling van de waarden van de sport: 'Sport is confronted with new threats and challenges, such as commercial pressure, exploitation of young players, doping, racism, violence, corruption and money laundering' (EU White Paper on Sport, 2007). De tijden dat voor sport een uitzondering werd gemaakt – een vrijplaats in de samenleving in plaats van een gewone gereguleerde economische sector – lijken definitief achter ons te liggen. Sport is te belangrijk geworden, commercieel en politiek. Voetbalbonden ontkomen er niet meer aan maatregelen te nemen om het voetbal evenwichtig en schoon te houden – en zijn zich daar terdege bewust van. Hoe lastig dat ook is tegen de gevestigde belangen in en met overbrugging van soms grote internationale verschillen in wetten en regels. Wat naar voren komt, is een beeld van financieel wanbeheer, belastingontduiking, omkoping, mensenhandel, witwassen en normvervaging voor het oog van de 270 miljoen fans die de 'wereldvoetbalfamilie' volgens FIFA telt. Dit themanummer beoogt meer inzicht te geven in de voetbalsport als 'arena' voor criminaliteit. Fenomenen als witwassen, omkoping, hooliganisme en geweld op het veld komen aan de orde. Ook wordt ingegaan op de financiële kwetsbaarheid van de sector en de groeiende ongelijkheid tussen Europese clubs.

Het eerste artikel, geschreven door Slot, begint met de constatering dat de investeringen in de voetbalsport en daarmee de commerciële belangen enorm zijn toegenomen in de afgelopen twee decennia. De auteur analyseert een recent verschenen rapport van de mondiale witwasbestrijdingsorganisatie Financial Action Task Force (FATF) over de kwetsbaarheid van de voetbalsector voor infiltratie van crimineel geld. Verscheidene case studies laten zien dat specifieke kenmerken van de sector bijdragen aan die kwetsbaarheid. Te denken valt aan de ondoorzichtige transfermarkt en de dubieuze rol van spelersmakelaars. Ook sociaal-psychologische factoren spelen een rol: van oudsher investeren individuen in de clubs om daarmee sociaal prestige te verwerven en toegang tot het plaatselijke of zelfs nationale establishment. Hoewel voetbal inmiddels is uitgegroeid tot een mondiale bedrijfstak, zijn regelgeving en toezicht niet meegroeid met deze ontwikkelingen.

Koning gaat vervolgens verder in op de specifieke kenmerken van de bedrijfstak voetbal. Hij analyseert het Nederlandse betaald voetbal en maakt een vergelijking met voetbalcompetities in andere Europese landen. Als het gaat om opbrengsten van uitzendrechten, blijft Nederland duidelijk achter. De grote financiële ongelijkheid tussen Europese clubs is in belangrijke mate veroorzaakt door drie grote veranderingen in de organisatie van het voetbal: de invoering van de Champions League, het Bosman-arrest en de liberalisering van de transfermarkt die daarvan het gevolg was. Op dit moment bestaat er een open Europese markt voor voetbaltalent, maar de markt voor het 'product' voetbal is nationaal georganiseerd. Grote competities genereren meer inkomsten en hebben ook een internationale uitstraling. Het is daarom niet te verwachten dat Nederlandse clubs nog succesvol kunnen wedijveren met hun Spaanse en Engelse tegenhangers.

Al geruime tijd worden in de media zorgen geuit over de veiligheid van spelers, supporters en journalisten die bij het WK in Zuid-Afrika aanwezig zullen zijn. De Zuid-Afrikaanse onderzoeker Burger analyseert de lokale criminaliteitsituatie en gaat na in hoeverre de politie en andere rechtshandhavers de veiligheid tijdens het evenement kunnen waarborgen. Hij onderkent dat een groot internationaal evenement als het WK aantrekkingskracht uitoefent op criminelen en terroristen. Toch meent hij dat het voor rechtshandhavers eenvoudiger is de beveiliging van een specifiek evenement te organiseren – omdat men zich daarop kan voorbereiden en de risico's in kaart kan brengen – dan om de criminaliteit in het algemeen te beheersen. Op de onderliggende oorzaken van criminaliteit, zoals armoede en sociale ongelijkheid, heeft de politie nu eenmaal geen invloed.

Vervolgens richten we de aandacht op een vorm van criminaliteit die van oudsher nauw verweven is met de voetbalsport: hooliganisme. De moderne hooligan, zo blijkt uit het artikel van Ferwerda, Van Leiden en Van Ham, voldoet steeds meer aan de oorspronkelijke betekenis van het begrip hooligan: een relschopper, iemand die herrie, ruzie zoekt. Uit een analyse van de strandrellen in de zomer van 2009 bij Hoek van Holland en van andere rellen blijkt dat een fors deel van de relschoppers bestaat uit aanhangers van voetbalclubs, Feyenoord in het geval van de strandrellen. De moderne hooligan beperkt zich echter niet langer tot rellen rond voetbalwedstrijden, maar duikt ook op bij allerlei andere evenementen, feesten en in uit-

gaanscentra om daar de orde te verstoren. De hooligan is verworden tot een notoire openbare ordeverstoorder, consequent op zoek naar een podium om zich uit te leven.

Geweld óp het veld is eveneens een veelvoorkomend fenomeen, maar is tot nog toe zelden onderwerp geweest van een strafrechtelijk onderzoek, zo laat Jellinghaus zien in zijn bijdrage. In de context van sport- en spelsituaties wordt aangenomen dat deelnemers vrijwillig een zeker risico nemen om gewond te raken door de actie van een tegenstander. Bovendien is opzet bij het veroorzaken van letsel in een dergelijke situatie moeilijk aan te tonen, wat een vereiste is voor een strafrechtelijke veroordeling. Bij wangedrag op het veld geldt in Nederland in eerste instantie het tuchtrecht van de KNVB. De auteur legt uit hoe het tuchtrecht in elkaar steekt, behandelt de verschillen tussen de regelingen voor het betaald- en amateurvoetbal en bespreekt de rol van KNVB en clubs in dit geheel.

We besluiten met twee boekbesprekingen. De Canadese onderzoeksjournalist Declan Hill baarde kort geleden nog opzien met zijn uitspraken dat ook de Nederlandse voetbalcompetitie niet vrij zou zijn van omkoping met het oog op illegale weddenschappen. Zijn boek *The fix*, in het Nederlands vertaald als *Doorgestoken kaart*, wordt kritisch besproken door Nelen. Sporteconoom Groot geeft een beschouwing over voetbal en statistiek naar aanleiding van het boek *Dure spitsen scoren niet (en andere raadsels van het voetbal verklaard)* van sportjournalist Simon Kuper en sporteconoom Stefan Szymanski. Het boek biedt verrassende inzichten over discriminatie en sport, factoren die voetbalsucces verklaren, de speltheorie aan de hand van penalty's en nog veel meer.

B.M.J. Slot*

M.P.C. Scheepmaker

* Gastredacteur en redactieraadlid dr. Brigitte Slot is beleidsmedewerker bij de Directie Financiële Markten van het ministerie van Financiën. Haar bijdrage aan deze inleiding is op persoonlijke titel. Drs. Marit Scheepmaker is hoofdredacteur van *Justitiële verkenningen*.

Literatuur**Bellos, A.**

Futebol. The Brazilian way of life

Londen, Bloomsbury

Publishing, 2002

Europese Commissie

White Paper on Sport

11 July 2007, COM (2007) 391

final

Johnson, G.

Football and gangsters. How

organised crime controls the

beautiful game

Edinburgh, Mainstream

Publishing Company, 2007

Madsen, L.B., J.M. Johansson

Den Forsvunne Diamanten

Oslo, Tiden Norsk Forlag, 2008